ACTA HUMANA • 2026/1. 31–48. • DOI: 10.32566/AH.2026.1.3

A *Rerum novarum* enciklika és hatása a római katolikus egyház szociális nézeteire a századforduló Magyarországán

SZALAY-BOBROVNICZKY VINCE[1]

A tanulmány a XIII. Leó pápa által 1891-ben kibocsátott Rerum novarum *enciklika magyarországi fogadtatását és a római katolikus egyház szociális szerepvállalására gyakorolt hatását vizsgálja. Elemzi az enciklika megszületésének társadalmi és egyháztörténeti előzményeit, valamint bemutatja annak legfontosabb társadalompolitikai üzeneteit. A tanulmány rámutat arra, hogy az enciklika nem csupán teológiai és erkölcsi iránymutatást adott a munkáskérdés kezeléséhez, hanem jelentős ösztönző erővé vált a magyarországi politikai katolicizmus, a keresztényszociális mozgalmak, a munkásszervezetek, a szövetkezeti kezdeményezések és a karitatív intézmények fejlődésében is. Külön figyelmet szentel a Katolikus Néppárt, Giesswein Sándor, Prohászka Ottokár, valamint a Szociális Missziótársulat tevékenységének, amelyek az enciklika szellemiségét gyakorlati társadalmi cselekvéssé alakították. A tanulmány amellett érvel, hogy a* Rerum novarum *jelentős szerepet játszott a modern magyar szociálpolitikai gondolkodás kialakulásában, és hozzájárult ahhoz, hogy a katolikus egyház a társadalmi kérdések kezelésének aktív szereplőjévé váljon a 19–20. század fordulóján.*

Kulcsszavak: *Rerum novarum,* XIII. Leó, katolikus egyház, szociális tanítás, keresztényszocializmus, politikai katolicizmus, Giesswein Sándor, Prohászka Ottokár, Szociális Missziótársulat, Magyarország

The Encyclical Rerum novarum *and Its Impact on the Social Views of the Roman Catholic Church in Hungary at the Turn of the Century*

This study examines the reception of Pope Leo XIII's 1891 encyclical Rerum novarum *in Hungary and its impact on the social engagement of the Roman Catholic Church. It analyses the social and ecclesiastical background of the encyclical, as well as its principal socio-political messages. The paper argues that* Rerum novarum *provided not only theological and moral guidance for addressing the social question but also served as a catalyst for the development of political Catholicism, Christian social movements, workers' associations, cooperative initiatives, and charitable organisations*

[1] Helyettes államtitkár, Miniszterelnökség, Civil és Társadalmi Kapcsolatok.

in Hungary. Particular attention is devoted to the activities of the Catholic People's Party, Sándor Giesswein, Ottokár Prohászka, and the Social Mission Society, all of whom transformed the principles of the encyclical into practical social action. The study concludes that Rerum novarum *played a significant role in shaping modern Hungarian social policy thinking and contributed to the emergence of the Catholic Church as an active participant in addressing social problems at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.*

Keywords: *Rerum novarum,* Pope Leo XIII, Catholic Church, Catholic social teaching, Christian socialism, political Catholicism, Sándor Giesswein, Ottokár Prohászka, Social Mission Society, Hungary

Bevezetés

A 19. század utolsó harmadában jelentős változások mentek végbe az európai gazdasági és társadalmi viszonyok területén.[2] Számos régióban kibontakozott az ipari forradalom második korszaka, amely nem pusztán az ipari, technológiai területeken hozott változást, hanem a társadalmi, urbanizációs folyamatokra is látványos hatással volt. A népességrobbanás dinamikája az ipari forradalom korának látványos jelenségeként a demográfiai viszonyok meghatározó része maradt. Különböző irányú migrációs folyamatok bontakoztak ki. Tovább nőtt a városok népessége, a munkaerőnek az agrárszférából az iparba áramlása. Átalakult az életmód, a lakókörnyezet külső megjelenése. A liberális elveken nyugvó szabadversenyes kapitalizmus alapelve a profit maximalizálása volt, aminek azonban súlyos következményei lettek a munkásság szociális helyzetére, a bérek alakulására, annak ellenére, hogy történtek előrelépések a szociális biztonság megteremtése érdekében. A munkásság általános helyzete már más képet mutatott, mint az 1830-as, 40-es években.

Egyre aktívabban jelentek meg a különböző munkásmozgalmi törekvések, túllépve a korábbi szervezeti kereteket megindult a párttá szerveződésük, azaz országonként eltérő időben, de megjelentek a szocialista, szociáldemokrata pártok. Az Internacionálék révén a munkásmozgalom valóban nemzetközivé vált, új korszakba léptek a munkásság vezetői által megfogalmazott szociális és politikai követelések. Programjuk alapelemévé a választójog kibővítése mellett a munkásképviselet, a szociálpolitikai kérdések, a női és gyermekmunka korlátozása stb. megfogalmazása vált. A munkáskérdés, a szociális egyenlőtlenségek kezelése korgondolat lett a 19. század végére. Új eszmék, ideológiák szerveződtek ezen törekvések érvényesítésére. A szociális kérdés megfogalmazása pedig kihívásként jelent meg mind az állam, mind az egyházak számára.

[2] Lásd erről bővebben Tomka2023: 167–181.

Mindezek alapján a tanulmány két fő kérdést állít a középpontba. Elsőként azt vizsgálja, hogy milyen fogadtatásban részesült a *Rerum novarum* enciklika a magyarországi római katolikus egyház részéről. Ennek bázisán pedig arra kíván választ adni, hogy milyen területeken bontakozott ki a katolikus egyház szerepvállalása a szociális problémák kezelésében az enciklika hatására, illetve milyen szempontok alapján tekinthető mindez a modern szociálpolitika megalapozásának.

A tanulmány előfeltevése szerint a *Rerum novarum* enciklika jelentős hatással volt a magyarországi római katolikus egyház szociális szerepvállalására, mivel nemcsak egyfajta eszmei-teológiai iránytűként szolgált, hanem közvetlenül is hozzájárult új politikai pártok, önszerveződő mozgalmak és karitatív egyesületek megalakulásához is a 19–20. század fordulóján, valamint ennek szerves folytatásaként az 1920–30-as években.

A *Rerum novarum* enciklika előzménye, motivációja és főbb elemei

A katolikus egyházat gyakran érte az a bírálat, hogy a munkásmozgalom, a marxista ideológiájú szervezetek megjelenéséhez képest időben később reagált a szociális kihívásokra, a munkásság helyzetére. Hiszen az első szociális enciklika, a *Rerum novarum* „csak" 1891-ben jelent meg.[3] A témával foglalkozó kutatók azonban kiemelik, hogy a katolikus egyház részéről a munkáskérdés és általában a szociális viszonyok helyzete már jóval az enciklika előtt nem pusztán megfogalmazódott, hanem azok megoldása érdekében különböző szervezeti formákat is öltött.[4] Wilhelm Emmanuel von Ketteler[5] mainzi püspök 1843-ban már katolikus munkásegyletet alapított, valamint prédikációiban és teológiai írásaiban központi szerepet kapott a munkásság helyzete és annak megjavítása. „Püspökként azt is látta, hogy a munkásság alkalmi karitász támogatása nem jelent igazi szociális megoldást."[6] Felismerte azt is, hogy az államnak van a legnagyobb feladata és lehetősége a szociális helyzet kezelésének területén. Gondolatainak hatása a *Rerum novarum*ban is kimutatható, illetve más országokban is az ő kezdeményezését követték a szociális kérdések keresztény alapú megközelítésére és kezelésére.[7] A kellő súlyú, azaz a pápa általi megnyilatkozás a szociális kérdésről azonban kétségtelenül késedelmet szenvedett. Erre utalt XVI. Benedek 2005-ben tett kijelentése is. „Az Egyház képviselői lassan vették észre, hogy a társadalom igazságos struktúrájára vonatkozó kérdés új módon vetődik föl."[8]

[3] Jancsó–Darabos 2023: 8. Az enciklikáról és hátteréről lásd még Szántó 1985: 440–449; Beran–Lenhardt 2017: 225–241; Gergely 1998.

[4] Lásd erről bővebben Tóth 2023.

[5] Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811–1877): 1850-től mainzi püspök, a német kereszténységszocializmus első nagy alakja. „Munkáspüspöknek" is nevezték. Lásd még Fazekas 2012.

[6] Beran–Lenhardt 2017: 214.

[7] Beran–Lenhardt 2017: 17.

[8] Idézi Jancsó–Darabos 2023: 8.

XIII. Leó nyitott volt a változásra, a megújulásra, a kor kihívásaihoz igazodó, de az alapvető elveket meg nem tagadó új szemléletekre.[9] 1891 előtt már számos körlevelet adott ki. Például 1878-ban a szocializmusról *(Quod apostolici muneris),* 1888-ban a liberalizmusról *(Libertas praestantissimum).* Alapvető törekvése az volt, hogy „az egyházat és a kultúrát összhangba kell hozni, a modern világot kereszténnyé, a kereszténységet pedig modernné, korszerűvé kell tenni. A program az egyháznak elszigeteltségéből való kitörését, a korhoz történő csatlakozását hirdette meg."[10]

XIII. Leó 1891. május 15-én adta ki a munkások helyzetéről szóló *Rerum novarum* kezdetű enciklikát.[11] „Az enciklika szerzőinek azonosítása vita tárgyát képezi."[12] XIII. Leó pápát a munkás-, illetve a szociális kérdések iránti nagy fokú érzékenysége miatt „munkáspápának", valamint „szociális pápának" is nevezték.[13] Az egyházi életre, a politikai katolicizmus kibontakozására gyakorolt hatása annyira meghatározó volt, hogy később az egyház Aranybullájának is tartották. „Ez a pápai megnyilatkozás lett a keresztény szociális tanítás és mozgalom Magna Chartája, és a későbbi, az ilyen tárgyú szentszéki dokumentumok ehhez nyúlnak vissza."[14] Az elemzők kiemelték azt is, hogy ezzel a pápa „egy új műfajt is teremtett, másrészt olyan társadalmi kérdéseket vetett fel és olyan fogalmakat használt, amelyek minden korban időszerűek. Ilyen például az istenképiségből származó emberi méltóság fogalma vagy az, hogy az állam feladata a közjó biztosítása."[15] Ezt követően a közjó gondolata az egyház társadalmi tanításának egyik alapelemévé vált.

Az enciklika a bevezetőjében utal a munkásság tarthatatlan helyzetére, de hangsúlyozza, hogy a szocialisták által megfogalmazott javaslatok, például a magántulajdonra vonatkozó elképzelésük elfogadhatatlan. Az enciklika nem kívánja a tulajdonviszonyokat megváltoztatni. „[A]z embernek természet adta joga van arra, hogy magánbirtoka lehessen."[16] A katolikus egyházban eleve meglévő szegények és elesettek iránti szolidaritás kérdésében gyakran hivatkozik Aquinói Szent Tamásra és az adakozásra mint a keresztényi szeretet megnyilvánulására. A szocialista megoldásokkal szemben elítéli az osztályharcot is. Szükségesnek véli a munka erkölcsi és anyagi megbecsülésének érvényesülését, valamint a munkásság jogát érdekképviseletük megteremtésére. Az enciklika az állam kötelességévé teszi a munkások szociális helyzetének javítását, a „közjó" elvének érvényesítését és a munkások érdekképviseleti jogának elismerését. Elismeri a munkásság számos alapvető jogát, például a sztrájk alkalmazása, a szabadnap, a munkaidő csökkentésének megkövetelése. A munkaadók részéről az enciklika elvárja a „profitéhség" korlátozását. A profit és a hatalom utáni vágy kérdésével későbbi pápai megnyilatkozások is foglalkoztak, például II. János Pál 1987-ben kiadott *Sollicitudo rei socialis* megnyilatkozásában,

[9] Az enciklika közvetlen előzményeire lásd Cziráki 1981.
[10] Gergely 1998: 826.
[11] Az enciklika teljes szövegére lásd Zsigmond 1970: 169–209.
[12] Botos 2023: 83.
[13] A Quadragesimo anno hatása Magyarországon. Beszélgetés Közi Horváth Józseffel 1981: 151.
[14] Gergely 1998: 827.
[15] Beran 2023: 31.
[16] Zsigmond 1970: 172.

amely „kiindulási pontjának" tekinti XIII. Leó enciklikáját.[17] Az enciklika hosszú távú, máig jelen lévő fontos hatása a szubszidiaritás alapjainak a megjelenése. „Itt tehát már megfogalmazódik az az elv, amely a szubszidiaritás eszméjének forrása, vagyis hogy viszonylagos autonómiájuk révén az állam alatti szerveződési szintek is a szándékaiknak és céljaiknak leginkább megfelelő formában működhessenek."[18]

Az enciklika magyarországi fogadtatása, eszmei és politikai hatása

A *Katholikus Egyházi Közlöny* a magyarországi katolikus egyház részéről még az enciklika kiadásának évében hivatalosan értelmezi és konkretizálja a pápai megnyilatkozás tartalmát.

> „Ami munka feltétel nélkül szabadon és méltányosan kiköttetett, azt mindenben híven kell teljesíteni, az urak vagyonát nem szabad megkárosítani és személyét megsérteni. A munkásnak az erőszaktól tartózkodnia kell és soha lázadásra sem vetemedhet, s nem szövetkezhet olyan emberekkel, kik mesterségesen szítanak túlságos igényeket, tesznek óriási ígéreteket, mivel a velük való egyezség következménye a jólét feldúlása. A gazdagok és a munkaadók kötelességei tisztelni az emberi személy méltóságát. Meg kell emlékezniük arról, hogy nem szégyen pénzért dolgozni, hanem tisztesség, mivel módot nyújt az életfenntartásra, de undok dolog birtoklásvágyból visszaélni az emberekkel s őket csak addig becsülni, ameddig izmuk és erejük van. Továbbá az is kötelességük, hogy a szegények vallására és lelki javaira tekintettel legyenek. A munkaadó kötelessége, hogy a munkás alkalmas időben ájtatosságát gyakorolhassa."[19]

Az enciklika a magyarországi jogalkotásra is hatással volt, hiszen egyértelmű szerepe volt abban, hogy hamarosan munkásjóléti törvényeket fogadott el a magyar parlament. Az 1891/XIII. tc. bevezette a vasárnapi munkaszüneti napot, az 1893/XXVIII tc. létrehozta az iparfelügyeletet, az ipari munkások munkakörülményeinek és egészségének védelme érdekében, az 1911/XIX. tc. pedig korlátozta az éjszakai munkában foglalkoztathatók körét.[20]

Az enciklikának a magyarországi római katolikus egyház szociális nézeteire gyakorolt hatásainak vizsgálata előtt érdemes megjegyezni, hogy a németországi katolikus kezdeményezésű munkásszervezetek példájára hazánkban már a korábbi évtizedekben is szerveztek hasonló célú egyesületeket. Ezek sorából kiemelkedik a Szabóky Adolf piarista szerzetes és Tóth István nyomdász által, Scitovszky prímás aktív támogatásának

17 Beran 2023: 40.
18 Hörcher 2023: 119–120.
19 Idézi Udvardy 2014: 62.
20 Bódy 2001.

segítségével 1856-ban alapított első Kolping[21] Egyesület Pesten. Magyarországon Katolikus Legényegyletnek nevezték el, és a kisipari tanulók egyesületévé vált. A gyári nagyüzemek későbbi elterjedésével az ilyen jellegű, azaz a kisiparosokra koncentrált munkásszervezetek jelentősége csökkent.[22] „Ez az egyesület – a kevésbé fejlett magyar gyáripar következtében – elsősorban a kisipari tanuló ifjúságot és a falusi fiatalokat gyűjtötte össze. Jellege inkább gyakorlati, valláserkölcsi nevelés volt."[23] 1856 után számos más városban is alapítottak katolikus legényegyletet, például Pozsonyban még 1856-ban, majd Óbudán, Temesváron, Sopronban, Nagyszombaton, majd Egerben is. Nem véletlenül ezekben a városokban, hiszen itt a katolikus egyház szervezeti aktivitása hagyományosan erős volt.[24]

Az enciklika hatására bontakozott ki a politikai katolicizmus és annak különböző irányzatai, elnevezései, fogalmi és tartalmi megközelítései.[25] Az enciklika iránymutatását követve az egyház mint intézmény, illetve a katolikus hit iránt elkötelezett személyek is egyre nagyobb lendülettel fordultak a munkásság helyzete, illetve általában a szociális kérdések felé. Követve az enciklikában foglaltakat, a katolikus egyház elkötelezett hívei aktív szervezőmunkába kezdtek. Ennek hatására céljaiban nagyon különböző, de ideológiai, eszmei, gyakorlati és elméleti munkájuk során hivatkozási alapnak mindannyian a *Rerum novarum*ot tekintő szerveződések jelentek meg. Politikai értelemben a legjelentősebb az 1894-ben megalapított Katolikus Néppárt volt.[26] Megalapítói gróf Zichy Nándor[27] és gróf Esterházy Miklós Móric[28] voltak. Zichy elsősorban az egyházi kérdésekről – például a polgári házasság bevezetése – zajló parlamenti vitákon elhangzó felszólalásairól volt ismert. Esterházy pedig aktívan részt vett a Fribourgi Unióban,[29] amely a *Rerum novarum* enciklika szellemiségének megalapozásában jelentős szerepet játszott. „Az 1887. június 1-i ülésen Esterházy gróf vázolta a magyar viszonyokat. Semmi

[21] Boldog Adolf Kolping (1813–1865) német katolikus pap. A már említett Ketteler elsősorban elméleti, teológiai kérdésekre koncentrált a szociálpolitikai megnyilatkozásaiban; Kolping gyakorlati szervező munkát fejtett ki a munkásság, elsősorban az ipari tanulók, munkásifjúság között. Tevékenysége révén formálódott ki a Kolping Mozgalom. Lásd bővebben Beran–Lenhardt 2017: 216–217, valamint Magyar Katolikus Lexikon, https://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20Leg%C3%A9nyegylet.html

[22] Beran–Lenhardt 2017: 217.

[23] Beran–Lenhardt 2017: 233–234.

[24] Szecskó 1992: 6.

[25] Ezekre lásd Gergely 1977; Gergely 2007; Gergely 2008.

[26] A Katolikus Néppárt megalakulásáról lásd Szabó 1977.

[27] Gróf Zichy Nándor (1829–1911): politikus, országgyűlési képviselő, tárnokmester, a Katolikus Néppárt alapító elnöke. Számos vidéki bank megalapítója.

[28] Gróf Esterházy Miklós Móric (1855–1925): főrendiházi tag, császári és királyi kamarás, a Katolikus Néppárt társelnöke.

[29] Gaspard Mermillod (1824–1892) genfi püspök, a svájci fribourgi székhellyel. 1885-ben kezdeményezésére szerveződött meg a Fribourgi Uniót, hivatalos elnevezéssel a Katolikus Társadalomtudományi és Közgazdasági Egyesületet, amely nagy szerepet játszott a katolikus egyház társadalmi és szociális tanításának kiformálódásában. Lásd bővebben Beran–Lenhardt 2017: 218–219.

fejlődést sem lát a szociális törvényhozásban, és a magyar klérusnak sincs pozitív hozzájárulása a társadalmi kérdéshez, a prímás legújabb biztatásai ellenére sem."[30]

A párt megalapításában kétségtelenül közrejátszott a XIII. Leó által 1893. szeptember 2-án kibocsátott *Constanti Hungarorum* című enciklika, amely fellépett a beterjesztett egyházpolitikai törvények ellen, illetve felszólította a magyarországi papságot és katolikus hívőket szervezetek, egyesületek létrehozására. A főrendiházban akkor igen magas volt a katolikus arisztokraták aránya, a pápa általuk is akarta álláspontját érvényesíteni a magyar törvényhozásban. Az enciklika kiadásának ideje nem véletlenül esett szeptember 2-ára, hiszen 1686. szeptember 2-án szabadult fel Buda a török uralom alól, ami nagyrészt az akkori pápa szervezőmunkájának köszönhetően létrejött nemzetközi törökellenes szövetségnek, a Szent Ligának volt köszönhető.[31] A tanulmány nem kíván foglalkozni a Néppárt belpolitikai szerepével, a pártpolitikai küzdelmekkel és a gyakran személyes ambíciók motiválta átalakulásokkal, de a témánk szempontjából fontos megemlíteni, hogy programja sokak számára okozott csalódást vagy hiányérzetet, mivel láthatóan elsősorban a készülődő és a már elfogadott liberális szellemű egyházi törvények elfogadásának meggátolására, illetve a hatályba lépettek felülvizsgálata érdekében szerveződött meg. „A néppárti program igen mérsékelt szociális reformokat, a nemzetiségek számára bizonyos kulturális autonómiát fogalmazott meg, míg a politikai demokráciát, a választójogi reformot még csak meg sem említette."[32] A Néppárt helyét és jövőjét a dualizmus pártviszonyaiban meghatározta az a sajátossága, hogy: „A politikai katolicizmus párttá szerveződése hazánkban éppúgy, mint Németországban nem a szocializmus elleni harc, hanem a kultúrharc terméke volt."[33]

A párt programját, ideológiáját, illetve a földkérdésről, a földreformról alkotott álláspontját eleve determinálta az a körülmény, hogy vezetői között nagy arányban voltak nagybirtokos arisztokraták. Ez az általános társadalomfelfogásukat, az egyes társadalmi rétegek feladatairól, illetve szerepeiről alkotott felfogásukat is meghatározta.

> „Mind a XIII. Leó által megfogalmazott új pápai politikai és ideológiai doktrína, mind az újkonzervativizmus laikus megfogalmazói szerint mindenkinek a közjó érdekében kell tevékenykednie, s e tevékenységet az államnak kötelessége összefogni. Azt is nyilvánvalóan megfogalmazták, hogy a társadalomban elsősorban azok képesek a 'közjó érdekében működni', kiknek társadalmi, illetve gazdasági helyzetük számukra ezt lehetővé teszi, s így az újkonzervatív követelések mindig elsősorban az állam s a 'hatalmasok' (mind politikai, mind gazdasági tekintetben) felé irányultak."[34]

[30] Cziráki 1981: 383.
[31] Az enciklika hivatalos katolikus fogadtatásásra lásd Mihályfi 1893.
[32] Gergely 2007.
[33] Gergely 1977: 12.
[34] Szabó 1977: 202–203.

A katolikus pártok többsége rövid életűnek bizonyult, és nagy volt a politikusok mozgása is az egyes szervezetek között.

A Néppártból nőtt ki a magyarországi kereszténységszocializmus. Előzménynek a Giesswein Sándor[35] győri kanonok és püspöki titkár által 1898-ban megalapított Győri és Győrvidéki Keresztény Munkás Egyesület tekinthető. A Katolikus Néppárt és a kereszténységszocialista irányzat közötti nézetkülönbségek akkor váltak teljessé, amikor 1907-ben megalakult az Országos Keresztény Szocialista Párt. Maga Giesswein a kereszténységszocializmus fogalmát a következőkben határozza meg:

> „A kereszténységszocializmus szó elnevezése ama társadalompolitikai iránynak, mely a keresztény etika alapján akarja útját állni a hatalmaskodó individualizmus által előidézett társadalmi igazságtalanságoknak, s az egészséges társadalmi fejlődést ily természetű reformok életbeléptetésével óhajtja biztosítani […] A kereszténységszocializmust tehát abban az értelemben kell vennünk, hogy az egy keresztény szociális reformnak összefoglalatja, rendszere, mintegy a keresztény igazságosságának a társadalmi és gazdasági életben való gyakorlati alkalmazása."[36]

Giesswein jól látta, hogy a szociális problémák egyházi alapú kezeléséhez a hitbéli meggyőződés és elkötelezettség mellett szükséges a koreszméket, a munkásmozgalmi törekvéseket is ismerni, ahogy a modern gazdaság folyamatait és hátterét is kellő mélységében tanulmányozni. „Aki a szociális kérdést meg akarja érteni, az tartsa maga előtt jobb kéz felől a nemzetgazdaságról szóló műveket, bal kéz felől a tudományos szocializmus iratait, maga előtt pedig tartsa nyitva az evangéliumot."[37] A földreform szükségességével ő is tisztában volt, ami a püspöki kar egyes tagjaiból ellenkezést, bizalmatlanságot váltott ki.[38] A korszakban a két legjelentősebb műve a *Társadalmi problémák és keresztény világnézet* (1907), valamint *A szociális kérdés és a kereszténységszocializmus* (1914).

A századfordulón számos, a katolikus egyházhoz szorosan kötődő személyiséget lehet megemlíteni, akik a *Rerum novarum* szellemiségét és céljait követve aktív közírói, elméleti, teológiai, valamint gyakorlati szervező tevékenységet fejtettek ki a szociálpolitika területén, a már említett Giesswein Sándor mellett. Nem pártalapítóként, pártpolitikusként fejtett ki széles körű tevékenységet, közvetve azonban inspirálta a Katolikus Néppárt megalapításában Prohászka Ottokárt, aki a magyarországi kereszténységszocializmus egyik legkiemelkedőbb szellemi alakja.[39] Prohászka kiterjedt

---

35 Giesswein Sándor (1856–1923): számos egyházi tisztség betöltője, író, társadalomtudós, az MTA levelező tagja, a magyarországi kereszténységszocializmus legjelentősebb képviselője. Életéről lásd: *Demokrácia – kereszténység – humanizmus. Giesswein Sándor, a modern kereszténydemokrácia közép-európai előfutára* 1994; Szolnoky 2003.

36 Idézi Gergely 1998: 829.

37 Idézi Cziráki 1981: 383.

38 Beran–Lenhardt 2017: 238.

39 Prohászka Ottokár (1858–1927): római katolikus pap, teológus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, országgyűlési képviselő, 1905-től haláláig székesfehérvári püspök. Lásd bővebben Gergely 1994; Szabó 2006; Adriányi 2002; Frenyó 2018.

egyházvezetői, politikusi, elméleti-teológiai, közírói tevékenységével a tanulmányban nem foglalkozunk, hanem a témaválasztást követve a szociális területen játszott szerepére koncentrálunk. Társadalmi nézeteit jelentősen meghatározta az a tényező, hogy római tartózkodása idején XIII. Leó volt a pápa, akinek világlátása, a szociális kérdések iránti nyitottsága egyértelmű hatással volt Prohászkára. Még a *Rerum novarum* kiadásának évében, 1891-ben megjelenteti a pápa megnyilatkozásainak magyar fordítását, *XIII. Leó pápának beszédei és levelei* címmel. Azon kevesek közé tartozott, akik szükségesnek vélték a földreform végrehajtását, „mert a földbirtok kevés kézen való felhalmozása megakadályozza a falvak és a parasztság sorsának jobbra fordulását."[40] Jól látja, hogy a vidéki társadalomban a szociális kérdés elválaszthatatlan a földreformtól.[41] A szociálpolitika területén is szükségesnek véli a kereszténynyi szemlélet érvényesülését, hiszen a marxista alapú munkásmozgalmat ezáltal lehet visszaszorítani. Meggyőződése szerint: „Vallásos szocialisták sehol sincsenek; ahol a hit, a vallás erős, ott a szocializmus kötéllel sem fog verbuválhatni."[42] Úgy véli, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek, a szociális nyomor nem pusztán gazdasági okokra, a profitszemléletre vezethetők vissza, hanem azoknak hitbéli, erkölcsi, a vallási felfogástól való eltávolodás által kiváltott okai is vannak. A marxista alapú ideológiák és mozgalmak terjedésének lehetőségét a szegénység és a vallástalanság teremtette meg. A szociális kérdés megjelenését ő is a modern gyáripar elterjedésének tudja be. A nagyipar szétszabdalta a család hagyományos kereteit, a meglévő szerepeket és funkciókat teljesen átalakította.

> „A család fölbomlik; apa, anya, gyermekek dolgoznak a gyárban, a tűzhely hideg, az ellátás fűszertelen, az otthon rideg. Az asszony nem anya, hanem napszámos; a napszámos pedig nem feleség és nem nevel gyermeket. Haza nem húzza a családtagokat semmi; a férj s a felcseperedett fiúk a korcsmába gravitálnak; a leányok semmi háziasságot, semmi szemérmet nem tanulnak; igazi felemások, öszvéri típusok; sem fiúk, sem leányok. Ilyenekből lesznek azután anyák, vagyis nem anyák, hanem csak szülők; gyermekeket szülnek, de nem nevelnek."[43]

Prohászka tisztában volt a kor alapvető kihívásaival, tendenciáival. A földkérdés kapcsán felismerte, hogy mennyire összetett problémáról van szó. Egyszerre foglal magában szociális, jogi, nemzetiségi, de üzemszervezeti, műveltetéstechnikai szempontokat is. „Politikusként érezte a földreform fontosságát. A püspökség földbirtokából 1000 hold földet parcelláztatott szét a rászoruló gazdák között. A parlamentben azonban hiába sürgette püspöktársait hasonló tettekre, azok nem tudták megérteni a kor követelményeit."[44]

---

40 Juhász 2009: 18.

41 Prohászka néhány jellemző írása a korszak szociális kérdéseiről: Prohászka 1907; Prohászka1903.

42 Juhász 2009: 28.

43 Juhász 2009: 30.

44 Beran–Lenhardt 2017: 234.

A *Rerum novarum* célja és a katolikus egyházi vezetés szándéka az enciklikában megfogalmazott úgynevezett keresztény válasszal nem pusztán hitbeli törekvések elérése volt, hanem a munkásság távol tartása a marxista alapú munkásmozgalomtól, a szociáldemokráciától és egyéb munkásszerveződésektől, érdekvédelmi csoportoktól. Ehhez alternatívát kellett nyújtani számukra, így vett nagy lendületet a századfordulón a keresztény ideológiájú munkásszervezetek, egyesületek létrehozása. Ezek széles formát öltöttek a megfogalmazott célok tekintetében, de – ahogy korábban már utaltunk rá – a teológiai, keresztényi alapnak mindenki a *Rerum novarum*ot tekintette.

1899. február 16-án a Katolikus Néppárt kezdeményezésére megalakult a Keresztény Szövetkezetek Központja. Elnöke gróf Zichy Aladár volt.[45] Céljuk a szövetkezet tagjainak, elsősorban parasztoknak, kiskereskedőknek és kisegzisztenciáknak a hitelnyújtás mellett kedvező és kiszámítható értékesítési lehetőséget biztosítani. Ezzel is hozzájárulva a szociális biztonságukhoz, stabilitásukhoz. Regionális szinteken értek el jelentős eredményeket, de országos méretekben már szerényebb hatásuk volt. „A központ célkitűzése »a kalmárszellemű haszonhajszoló kereskedés enyhítése a gyengébb javára önmérséklő szeretettel és árakkal«, végül is nem teljesült."[46] 1912-ben már 209 tagszövetkezet van. Kiadványuk az 1904–1919 között megjelent *Szövetkezzünk* volt. A legnagyobb számban a Dunántúlon szerveződtek meg, ahol a katolikus nagybirtokosság nyíltan felkarolta céljaikat. Helyi szinteken gyakran „a Hangya konkurenseként láttatta magát".[47] A rivalizálást gyakran az egyesüléssel oldották meg, például a Dunántúli Keresztény Fogyasztási Szövetkezeti Központ már 1917-ben egyesült a Hangyával. A Keresztény Szövetkezetek Központja 1918-ig közel 300 helyi szerveződéssel rendelkezett. 1918 májusában mindegyikük integrálódott a Hangyába, az elnökük, gróf Zichy Aladár bekerült a Hangya igazgatóságába, és 1925 és 1934 között elnöke is lett.

A katolikus egyház szociális szerepvállalásának kiterjedése és szervezeti formái

Az enciklika kihirdetését követő évtizedekben a katolikus egyházhoz kötődően számos olyan szervezet, egyesület jött létre, amely kifejezetten szociálpolitikai törekvéseket fogalmazott meg. Szervezőmunkáját tekintve, hatásában és utóéletében azonban a legjelentősebb a Szociális Missziótársulat, amelynek megalapításában (1908) és későbbi tevékenységében Farkas Edithnek volt meghatározó szerepe.[48] Míg a gyakorlati irányító munkát Farkas Edith látta el, Prohászka az egyház részéről biztosította a lelki

[45] Lásd bővebben Magyar Katolikus Lexikon, https://lexikon.katolikus.hu/K/Kereszt%C3%A9ny%20Sz%C3%B6vetkezetek%20Orsz%C3%A1gos%20K%C3%B6zpontja.html, valamint Gaucsík 2017. Gróf Zichy Aladár (1864–1937): politikus, a Katolikus Néppárt vezető alakja, a Főrendiház tagja, számos kormányban töltött be miniszteri pozíciót. 1919 után legitimista politikus.

[46] Gaucsík 2017: 20.

[47] Gaucsík 2013: 9.

[48] Farkas Edith (1877–1942): szerzetesnő, tanár, nőmozgalmi vezető. Lásd még Udvardy 2014: 69–91.

és intézményi támogatást. Ez volt az első magyarországi női kongregáció. Súlyát az is mutatja, hogy ma is folyamatosan működik.[49]

A Társulat megszerveződésének komoly előzményei vannak. A századfordulón elsősorban katolikus arisztokrata származású, a közéleti és egyházi kérdések iránt elkötelezett nők magánkezdeményezéséből kezdtek kibontakozni az egyházi szociális intézmények. 1870-ben gróf Zichy Jánosné kórházat alapított a szegénységben élő betegek számára. Később gróf Pálffy Pálné vette át a kórház irányítását, amelynek kapacitása 1915-re már elérte a 200 ágyat.[50] 1896-ban ő szervezi meg a Katolikus Munkásnők Védőegyesületét. Az egyesület célja: „Tagjait anyagi támogatásban is részesíti akkor, ha önhibájukon kívül munkához nem jutnak, vagy munkára képtelenekké válnak. Tagjait minden munkásviszonyokból kifolyó igazságtalan bánásmóddal szemben jogi védelemben is részesíti."[51] Az egyesület neve 1899-ben Katolikus Nővédő Egyesületre változott. 1906-ban pedig Országos Katolikus Nővédő Egyesületre. 1908-tól a tényleges vezetést már Farkas Edith látta el.[52] 1904-től elindult szervezett formában az úgynevezett patronessz (vagy patronázs [pártfogó, segítő]) képzés. 1908-ban megalakult a Katolikus Patronage Egyesület. Célja: „megelőzni elkövetését a bűncselekménynek ezért védelmébe veszi a züllésnek indult és erkölcsiromlás veszélyének kitett gyermekeket és fiatalkorúakat. Fogházmissziót végez és gondoskodik a letartóztatási intézetekből szabaduló bűntetteseknek a társadalomba való visszavezetéséről s azok felett felügyeletet gyakorol."[53]

Farkas Edith a korszakban az egyik legaktívabb képviselője a gyakorlati szociálpolitikának a katolikus egyházi intézmények területén.[54] Tevékenységét a Katolikus Nővédő Egyesületben kezdte, amelynek 1906-ban alelnöke, 1908-ban ügyvezető elnöke lett. A kor egyik legaktívabb nőmozgalmi vezetőjeként számos egyesület és szervezet megalakítása kötődik hozzá: a már említett Katolikus Patronázs Egyesület, Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége, Egyetemi Hallgatónők Szent Margit Köre, Katolikus Leányok Országos Szövetsége.[55] 1907-ben női Fogházmissziót szervezett, amely később becsatlakozott a következő évben megalapított Szociális Missziótársulatba.[56] „Prohászka püspök értékes tanácsokkal támogatta Farkas Edithet és főleg a lelkieket irányította. A Társulat belső ügyeibe, fegyelmi dolgaiba és szociális munkája megszervezésébe nem avatkozott bele."[57]

---

49 Lásd: http://szocmissz.hu/nyitolap.html, szervezeti szabályzata: http://szocmissz.hu/design/tortenetunk/szervezet.pdf

50 Mona 1997: 18.

51 Mona 1997: 18.

52 Mona 1997: 19.

53 Közli Gerevich–Leopold–Zsembery 1927: 638.

54 Életrajzára lásd még Wimmer [é. n.]. „Kiváló előadó és karizmatikus személyisége miatt Gárdonyi Géza »Bibliás asszonynak« nevezte." Lásd: https://kerdemtudasbazis.hu/slachta-margit/

55 Wimmer [é. n.]: 2–3.

56 Wimmer [é. n.]: 3.

57 Wimmer [é. n.]: 4.

A társulat első anyaháza Szikszón jött létre a szociális kérdések iránt rendkívül nyitott akkori kassai püspök, Fischer-Colbrie Ágoston[58] anyagi és lelki támogatásával. A Hunyadi Alapítvány házát kapták meg, amely 26 helyiséget, 82 hold szántót, illetve kertet és szőlőt foglalt magában.[59] A rend anyaháza 1913-ban Budapestre költözött. A településen kezdetben gyanakvás és bizalmatlanság fogadta az anyaházat és lakóit. „A szikszóiak ugyan nem örültek, hogy az »egész ország rossz lányai« ide kerülnek, de egészen hamar megszerették őket. A leányok többféle módon segítségére voltak a falunak (szegény- és beteggondozás), sőt egyszer még az óvodában keletkezett tüzet is eloltották."[60]

A Társulat a következőkben határozta meg a célját:

> „A Társulat célja a katolikus szociális munkát bármely téren hivatásos és kiképzett társulati tagok által ellátni. Mivel a szociális munka jelentősége s feladatainak nagysága napról-napra növekszik, a Missziótársulat a szociális munkások önkéntes hadserege, a katolikus egyesületek mellé hivatásos, szakképzett és szorosan szervezett testületet akar állítani, hogy a szociális munka folytonosságát biztosítsa, s hogy oly teendők elvégzéséről is gondoskodjék, amelyekhez mások – egyéb elfoglaltság vagy szakképzettség hiánya miatt – nem jutnak kellő mértékben."[61]

A tagoknak különböző típusai vannak:

> „A Társulat tagjai: bel- és kültagok, örökös, tiszteletbeli és szövetséges tagok. 1. Beltagok (Nővérek) azok, kik a Társulat házaiban közös életet élnek. 2. Kültagok azok, kik nem laknak ugyan a Társulat házaiban, de a beltagokéval azonos munkásságot fejtenek ki. A kültagok lehetnek működők és támogatók. 3. Tiszteletbeli tagok azok a nők vagy férfiak, akiket a Társulat érdemeikre való tekintetből tagjai közé választ. 4. Örökös tagok azok, kik a Társulat céljainak előmozdításához legalább 1,000 korona adománnyal járulnak. 5. Szövetséges tagok azok, akik a Szociális Missziótársulat Országos Szervezetének tagjai és az Országos Szervezet ügyrendje értelmében szabályszerűen csatlakoztak a Szociális Missziótársulathoz."[62]

A felvételi eljárás a következő menetrendben zajlott:

> „A beltagok közé való felvételért írásban lehet folyamodni az alapító főnöknőhöz (Farkas Edith, Budapest, I. Krisztina körút 125.) A folyamodványhoz melléklendő: 1. keresztlevél, 2. erkölcsi bizonyítvány, 3. orvosi bizonyítvány, 4. az összes iskolai

[58] Fischer-Colbrie Ágoston (1863–1925): esztergomi kanonok és pápai protonotárius, 1907-től kassai püspök, egyetemi tanár. Életrajzát lásd Vidákovich [é. n.].
[59] Mona 1997: 25.
[60] Mona 1997: 26.
[61] *A Szociális Missziótársulat rövid ismertetése* 1917: 4.
[62] *A Szociális Missziótársulat rövid ismertetése* 1917: 4.

> vagy egyéb bizonyítványok, 5. fénykép. Aki a jelöltek közé felvételt nyer, az bizonyos időre a Szociális Szemináriumba kerül. Próbaideje hosszabb vagy rövidebb aszerint, hogy a jelentkező mily gyorsan éri el főleg a lelki kialakulásnak azt a fokát, mely nélkül hivatását megfelelően be nem töltheti. A próbaidő letelte után a »jelölt«-tag fogadalmat tesz."[63]

Szabályozták a külső megjelenést is:

> „A beltagok egyszerű fekete egyenruhát és fekete, kékfátyolos kalapot viselnek. Otthon, főleg a kápolnában, fekete fátyolt viselnek fejükön. Fogadalomtételkor minden nővér arany jegygyűrűt kap. A gyűrű külsején az Úr Jézus nevének kezdőbetűi, belsejében pedig a fogadalomtétel dátuma s a nővér jeligéje olvasható. Társulati jelvény még a kék zománckereszt, melyet a nővérek ruhájukra tűzve hordanak. A kereszt belső oldalán a Szentírásnak ez a mondása olvasható: »Amit egynek tesztek a legkisebbek közül, azt nekem teszitek«."[64]

1910-re megszerveződött a Társulat vezetősége is. 1911-ben kormányzati támogatással ingatlant vettek a Krisztina körúton, amelyet később a Szociális Missziótársulat Központi Székházának neveztek el. Szociális iskolát is szerveztek a csatlakozni szándékozó nők képzése érdekében. Az oktatók között számos ismert politikust, egyetemi tanárt találhatunk, például Giesswein Sándort, Angyal Pál jogászprofesszort, Balogh Jenő igazságügyi minisztert, Czettler Jenő jogász-közgazdász államtitkárt, vagy Vass József kalocsai nagyprépostot, aki a Bethlen-kormányban népjóléti és munkaügyi miniszter lesz majd.

Farkas Edith fontos szerepet szánt az ismeretterjesztésnek, a szakmai alapok folyamatos megújításának. 1912-ben elindítja a Társulat hivatalos lapját, az *Értesítő*t, amelyet 1915-ben *Keresztény Nő*nek neveznek át. Megalakítja a Szociális Missziótársulat Irodalmi Bizottságát, amelynek feladata a szociális kérdésekkel foglalkozó kiadványok megjelentetése és a külföldiek lefordíttatása. A szakmai továbbképzés érdekében nyaranta vezetőképző tanfolyamot szerveztek.

Az első világháború a Társulat munkáját tovább aktivizálta. Öt hadikórházat irányítottak, valamint hadivarrodákat, népkonyhákat és nővédelmi hivatalokat is szerveztek. 1915-ben felállították a Hadiárvák Bizottságát. 1916-tól rendszeresen szerveztek gyermeknyaraltatási programokat.[65] 1917-ben Gyulafehérváron megalapították a Társulat Erdélyi Központját. 1918-ban Csobánkán, a 60. születésnapját ünneplő Prohászka Ottokár tiszteletére felállították az Ottokár Hadiárvaházat.[66]

A vizsgált időszak –Farkas Edith mellett – másik legtekintélyesebb és legaktívabb alakja a római katolikus egyházhoz kötődő szociálpolitikai területen tevékenykedőknek

63 *A Szociális Missziótársulat rövid ismertetése* 1917: 5.
64 *A Szociális Missziótársulat rövid ismertetése* 1917: 6.
65 Wimmer [é. n.]: 5.
66 Wimmer [é. n.]: 5.

Slachta Margit.[67] Hatását, jelentőségét az is mutatja, hogy napjainkban a szociálpolitikával, gondoskodáspolitikával foglalkozó legjelentősebb országos intézmény az ő nevét viseli.[68] Mindketten azt a törekvést kívánták megvalósítani, hogy ötvözni kell a női rendek hagyományait, szabályait, keresztényi értékrendjét és életvitelét a 20. századi szociális intézmények szemléletével, működésével. Mindketten a modern szociális gondoskodás előfutárainak számítanak. Új szemléletet jelentett az is, hogy az egyháznak a gondoskodáspolitikában nemcsak az a feladata, hogy karitatív, jótékonykodó szerepet lásson el, hanem kutassa fel és kezelje a szegénység, az elesettség kiváltó okait is, egyfajta közvetítő szerepe is legyen az állam és a társadalom között. „Szükség van az eseti jelleget meghaladó társadalmi öntevékenységre, a »társadalmi népgondozásra« is, amely együttműködve az állami szociálpolitikával, »az állami népgondozással« szakképzett munkaerők bevonásával, a szociális gondozás szakszerű napi feladatait látja el."[69]

Slachta korán bekapcsolódott a szociális munkába. 1908 elején az Országos Katolikus Nővédő Egyesület megbízásából úgynevezett munkásnőtitkári tanfolyamon tanult (németül Soziale Frauenschule) Berlinben. Ez év márciusában az egyesület által szervezett továbbképzésen számos előadást tartott, amelyek témái: Szociális kérdés, Törekvések a megoldás felé, Irányelvek a szociális kérdésben, A munka keresztény felfogása.[70]

Megalapítása után szinte azonnal (1908 novemberében) belép az akkor megalakult Szociális Missziótársulatba. Slachta 1915-ben szociális iskolát alapít. Ettől az évtől szerkesztője a *Keresztény Nő* című katolikus lapnak, amelynek neve 1918 márciusában *Magyar Nő*re módosul, alcíme is rendkívül beszédes: *A keresztény feminizmus lapja.* Slachta közéleti tevékenysége és gyakorlati szociálpolitikai aktivitása igazából 1920 után lendült fel.

A Társulat mellett még számos szociális célokat megfogalmazó egyesület, szerveződés jött létre a *Rerum novarum* kiadását követő években, de céljaikban, eszmeiségükben, vallási szemléletében mindegyik az enciklikát tekintette követendőnek.[71] A hosszú listából érdemes néhányat kiemelni, amelyek nevei is igen informatívak: 1912-ben alakult meg az Abstinens Kereszt Egyesület, a munkásság és az ifjúság felvilágosítása céljából az alkoholfogyasztás káros társadalmi következményeinek megismertetése érdekében. 1914-ben jött létre a Collegium Marianum Egyesület, azon törekvésből, hogy otthont biztosítson a felsőfokú tanulmányokat folytató nők számára. 1908-ban megalakult a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, amely 1941-ig működött. „Célja a háziasszonyok lelki életének és családban betöltött szerepének támogatása, a háztartási alkalmazottak összefogása és a leányvédelem."[72] 1908-ban szerveződött meg a Keresztény Szeretet Országos Gyermekvédő Műve. Az árva, illetve elhagyott

[67] Slachta Margit (1884–1974) szerzetesnő, keresztény feminista politikus, országgyűlési képviselő. Életrajzát lásd Tóth 2025; Mona 1997; Kiss 2019; Balogh 2008.

[68] Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet, lásd: https://nszi.hu/

[69] Kiss 2019: 56.

[70] Mona 1997: 23

[71] Gerevich–Leopold–Zsembery 1927: 629–649.

[72] Magyar Katolikus Lexikon, https://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20H%C3%A1ziasszonyok%20Orsz%C3%A1gos%20Sz%C3%B6vets%C3%A9ge.html

gyerekek számára biztosított elhelyezést vagy katolikus intézményeknél, vagy katolikus szellemiségű családoknál. 1911-ben jött létre a Katolikus Leányok Országos Szövetsége. „Célja: Egyesülni nemesebb, tartalmasabb élet kialakítására, társadalmi és jótékony munkára, dolgozni a leányokat érdeklő mozgalmak és kérdések helyes megoldásán a keresztény világnézet szellemében."[73] A Katolikus Tanoncokat Védő Egyesület még 1892-ben szerveződött meg,

> „Célja a katolikus iparos és kereskedőtanoncok vallásos és hazafias szellemben való testi-lelki gondozása, a tanoncok szabadidős oktatására alkalmas gyülekezőhelyek, ifjúsági könyvtárak létesítésével, menedékházak alapításával, amelyben a tanoncok olcsó vagy ingyenes szállást vagy ellátást kapnak továbbá a tanoncoknak derék mestereknél és kereskedőknél való ingyenes elhelyezésével és a szegény sorsú tanoncok anyagi segítésével."[74]

1909-ben jött létre a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Egyesülete. A szociális érdekképviselet mellett „tagjai számára kereskedelmi és ipari tanfolyamok fenntartásáról gondoskodik, ingyenes állásközvetítésben részesíti őket, tudományos, hitvédelmi és szórakoztató előadásokat tart számukra. Vidékről a fővárosba jött, szülői háztól elszakadt tagjai részére otthont tart fenn."[75] A szervezetek működési ideje változatos képet mutat. Számos közülük csaknem a második világháború idejéig működött, illetve az 1945 után bekövetkező politikai fordulatok révén szűntek meg.

Következtetések

A tanulmány a *Rerum novarum* enciklika magyarországi hatásmechanizmusait vizsgálta a 19–20. század fordulóján és az 1910-es években. A bemutatott történeti példák, személyiségek és szervezetek működése alapján megállapítható, hogy az enciklika valóban fordulópontot jelentett a katolikus egyház társadalmi szerepvállalásának alakulásában. Az egyház immár nem csupán karitatív és lelki támaszt nyújtó eszközökkel, hanem szervezett, intézményesített módon is válaszolni kívánt a kor súlyos szociális kihívásaira.

A *Rerum novarum* által megfogalmazott alapelvek – az emberi méltóság védelme, a munka erkölcsi értéke, a közjó előmozdítása és a szolidaritás – határozott irányt adtak a magyar katolikus egyház szociálpolitikai gondolkodásának. Az enciklika ösztönzőleg hatott mind a világi katolikus mozgalmak (például Katolikus Néppárt, kereszténységszocialista szervezetek), mind pedig az egyházi háttérrel működő karitatív egyesületek (Szociális Missziótársulat, Katolikus Nővédő Egyesület stb.) létrejöttére.

[73] Gerevich–Leopold–Zsembery 1927: 635.
[74] Gerevich–Leopold–Zsembery 1927: 643.
[75] Gerevich–Leopold–Zsembery 1927: 644.

Az enciklika jelentős eszmei és intézményi hatást gyakorolt a kereszténységszocializmus magyarországi formálódására, a politikai katolicizmus megerősödésére, a szociális gondoskodás új szemléletének kialakulására, valamint a női szerepvállalás térnyerésére az egyházi és társadalmi életben. Különösen figyelemre méltó, hogy a katolikus szociális mozgalmak a korszakban keresztény alapokra épített, integratív megközelítéssel kínáltak alternatívát a marxista eszmék terjedésével szemben.

Összességében tehát a *Rerum novarum* nem csupán teológiai dokumentumként, hanem társadalomformáló tényezőként is értelmezhető a magyar történelem adott időszakában. A katolikus egyház ezzel új társadalmi küldetést vállalt, amely nemcsak a hit megélésének, hanem a társadalmi igazságosság előmozdításának is fontos eszközévé vált.

Felhasznált irodalom

A Quadragesimo anno hatása Magyarországon. Beszélgetés Közi Horváth Józseffel (1981). *Katolikus Szemle,* 33(2), 153–158.

A Szociális Missziótársulat rövid ismertetése (1917). Budapest: A Szociális Misszió Társulat Kiadványai. Online: www.ppek.hu/konyvek/A_Szocialis_Missziotarsulat_rovid_ismertetese_1917_1.pdf

Adriányi Gábor (2002): *Prohászka és a római index.* Budapest: Szent István Társulat.

Balogh Margit (2008): Ínségakcióktól a politikai közéletig. Slachta Margit (1884–1974) szociális testvér pályaképe. In Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919–1945.* Budapest: Gondolat – Barankovics István Alapítvány – Faludi Ferenc Akadémia, 213–230.

Beran Ferenc (2023): XIII. Leó pápa Rerum novarum kezdetű szociális enciklikájának jelentősége és üzenete. In Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról.* Budapest: Ludovika, 31–41. Online: https://doi.org/10.36250/01166_03

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos (2017): *Az ember útja. Az Egyház társadalmi tanítása.* Budapest: Szent István Társulat.

Bódy Zsombor (2001): A „szociális kérdés" kezelésének alternatívái a 19. század végén. *Korall,* 2(5–6), 72–93. Online: https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=44257&mutat=http://epa.oszk.hu/00400/00414/00004/pdf/05bodyzsombor.pdf

Botos Máté (2023): A korporatív rendszer és a Rerum novarum – viták és tévhitek. In Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról.* Budapest: Ludovika, 59–88. Online: https://doi.org/10.36250/01166_05

Cziráki László (1981): A Rerum novarum előestéjén. *Vigilia,* 46(6), 381–383. Online: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1981_06_facsimile.pdf

Demokrácia – kereszténység – humanizmus. Giesswein Sándor, a modern kereszténydemokrácia közép-európai előfutára (1994). Budapest: Barankovics István Alapítvány.

Fazekas Ibolya Diána (2012): Friedrich Wilhelm Emmanuel von Ketteler politikai és egyházpolitikai nézetei és tevékenysége az I. Vatikáni Zsinat és a Kulturkampf ideje alatt. *Egyháztörténeti*

Szemle, 13(3), 50–74. Online: https://web.archive.org/web/20150205173857/www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/fazekasibolyadiana.htm

Frenyó Zoltán (2018): *Prohászka Ottokár és a keresztény nemzeti újjászületés.* Budapest: Kairosz.

Gaucsík István (2013): Szempontok és adalékok a szenci szövetkezetek történetének vizsgálatához (1905–1948). *Fórum Társadalomtudományi Szemle,* 15(1), 3–36. Online: https://adatbank-forum.s3.eu-central-1.amazonaws.com/digitalszemle/2013-1-final.pdf

Gaucsík István (2017)*:* A magyarországi szövetkezeti rendszer a felvidéki (szlovák) régióban (1898–1918). *Fórum Társadalomtudományi Szemle,* 19(1), 3–26. Online: https://forumszemle.eu/2017/04/13/gaucsik-istvan-a-magyarorszagi-szovetkezeti-rendszer-a-felvideki-szlovak-regioban-1898-19181/

Gerevich Tibor – Leopold Antal – Zsembery István szerk. (1927): *Magyar Katolikus Almanach 1. évf.* Budapest: Az Országos Katolikus Szövetség Kiadása.

Gergely Jenő (1977): *A kereszténységszocializmus Magyarországon 1903–1923.* Budapest: Akadémiai. Online: https://real-eod.mtak.hu/id/eprint/12935

Gergely Jenő (1994): *Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember".* Budapest: Gondolat.

Gergely Jenő (1998): XIII. Leó és a kereszténységszocializmus. *Vigilia,* 63(11), 826–829. Online: https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1998_11_facsimile.pdf

Gergely Jenő (2007): A kereszténydemokrácia Magyarországon. *Múltunk*, 52(3), 113–154. Online: https://real.mtak.hu/139324/1/gergelyj.pdf

Gergely Jenő (2008): *A kereszténységszocializmus a legújabb kutatások tükrében.* In Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon 1919–1945.* Budapest: Gondolat – Barankovics István Alapítvány – Faludi Ferenc Akadémia, 79–98.

Hörcher Ferenc (2023)*:* A szubszidiaritás elve a katolikus társadalmi tanításban és kialakulásának eszmetörténeti előzményei. In Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról.* Budapest: Ludovika, 117–134. Online: https://doi.org/10.36250/01166_08

Jancsó András – Darabos Ádám (2023): Előszó – egy 130 éves pápai dokumentum jelentősége. In Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról.* Budapest: Ludovika, 7–13. Online: https://doi.org/10.36250/01166_01

Juhász Annamária (2009): Prohászka Ottokár kora szociális problémáiról. *Valóság,* 52(8), 16–45.

Kiss Mária Rita (2019): „Mások sorsát fogadd szívedbe!" Slachta Margit keresztény közéletisége. In Petrás Éva (szerk.): *A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka.* Budapest: Gondolat, 51–75.

Mihályfi Ákos (1893): A pápai enciklikáról. *Katolikus Szemle,* 7(5), 697–709.

Mona Ilona (1997): *Slachta Margit*. Budapest: Corvinus.

Prohászka Ottokár (1903): *A diadalmas világnézet.* Budapest: Szent István Társulat.

Prohászka Ottokár (1907): *Modern Katholicizmus.* Budapest: Szent István Társulat.

Szabó Dániel (1977): A Néppárt megalakulása. *Történelmi Szemle,* 20(2), 169–208. Online: https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=262483&mutat=http://real-j.mtak.hu/5727/1/TortenelmiSzemle_1977.pdf

Szabó Ferenc S.J. (2006): *Prohászka Ottokár időszerűsége.* Budapest: Kairosz.

Szántó Konrád (1985): *A katolikus egyház története II. kötet.* Budapest: Ecclesia.

Szecskó Károly (1992): *Az Egri Katolikus Legényegylet története (1860–1951).* Eger.

Szolnoky Erzsébet (2003): *Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Giesswein Sándor a magyar kereszténységszociális és kereszténydemokrata gondolkodás megalapozója*. Budapest: Éghajlat.

Tomka Béla (2023): *Korszakok és korszakhatárok. Jelenkortörténeti tanulmányok.* Budapest: Osiris.

Tóth Krisztina (2023): A Rerum novarum megszületésének történeti kontextusa. In Jancsó András – Darabos Ádám (szerk.): *Rerum novarum 130. Tanulmányok az első szociális enciklikáról.* Budapest: Ludovika, 15–30. Online: https://doi.org/10.36250/01166_02

Tóth Tibor (2025): A római katolikus egyház szociálpolitikai szerepvállalása a két világháború közötti Magyarországon, különös tekintettel Slachta Margit tevékenységére. *Gondoskodás,* 4(3), 6–15.

Udvardy Tamás (2014): *A Szociális Missziótársulat alapításának előzményei és fejlődése eredeti forrásművek és folyóiratok tükrében.* PhD-disszertáció. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar. Online: http://real-phd.mtak.hu/id/eprint/151

Vidákovich Aladár [é. n.]: *Egy szentéletű magyar püspök (Fischer-Colbrie Ágoston).* Online: http://szocmissz.hu/design/tortenetunk/fischer_c_a.pdf

Wimmer M. Anselm OSM [é. n.]: *Farkas Edith élete.* Online: http://szocmissz.hu/design/tortenetunk/farkas.pdf

Zsigmond László szerk. (1970): *Politikai és szociális enciklikák a XI–XX. században. I.* Budapest: ELTE BTK Új- és Legújabbkori Tanszék.